

דיני חנוכה (תשפ"א)**הרב איתן וייס**

בבית שני, כשמלכי יון גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות; ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות; וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול. עד שריחם עליהם א-להי אבותינו, והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכוהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם; והעמידו מלך מן הכוהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנים, עד החורבן השני.

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחילתן כ"ה בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו הן הנקראין חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים. והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה.

(רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכות א-ג)

סדר הדלקת נרות חנוכה

- א. כל סוגי השמנים והפתילות כשרים לנרות חנוכה ומצוה מן המובחר להדליק בשמן זית.
- ב. כדי לקיים את המצווה, מעיקר הדין די בהדלקת נר אחד בכל לילה. אך נהגו להדר ולהדליק בכל לילה נרות כמניין ימי החג שעברו, עד שבלילה השמיני ידליקו שמונה נרות.¹
- ג. בלילה הראשון יש להציב את הנר בצד ימין של החנוכייה, ובלילה השני כשיוסיף נר אחד סמוך לו יברך וידליק את הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי לפנות לימין. כך יעשה בכל לילה, יתחיל בנר החדש, ואחר כך יפנה לצד ימין. כך נמצא שבכל לילה מברך על הנר החדש ש-מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים התעצם הנס.²
- ד. לפני ההדלקה מברך שתי ברכות: **בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר (שַׁל) חֲנֻכָּה.**³

¹ שולחן ערוך סימן תרעא סעיף ב, משנה ברורה סעיף קטן ד.

² שו"ע סימן תרעו סעיף ה-ז והו המנהג הנפוץ לסדר הדלקת הנרות, ישנם מנהגים נוספים: הדלקת הנר הקרוב ביותר למזוזת הפתח וממנו ממשיכים אל שאר הנרות, זו שיטת המהרש"ל והגר"א. מנהג נוסף: הדלקת הנרות משמאל לימין, דהיינו שמהיום השני ידליק את השמאלי ביותר ולאחריו את הימני ממנו, זו שיטת הט"ז.

³ משנה ברורה ס"ק א "נר של חנוכה"

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

שְׁעֵשֶׂה נִסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ בְּיָמֵים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה.

בלילה הראשון בו מדליק את נרות החנוכה מוסיף ברכה שלישית:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

שְׁחַחֵנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעֵנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה.⁴

לאחר הדלקת הנר הראשון אומרים את הפיוט 'הנרות הללו... תוך כדי הדלקת הנרות האחרים, לאחר מכן נהוג להוסיף פיוטים שונים 'מעוז צור... 'מזמור שיר חנוכה הבית לדוד... ועוד, כל אחד ע"פ מנהגו.

- ה. אסור להשתמש בנרות החנוכה, כל שימוש ארעי, כגון לספור מטבעות, להביט בשעון ואפילו לימוד תורה לאורם אסור. לפיכך נוהגים להדליק נר נוסף - הַשְּׁמֶשׁ, בכדי שאם ישתמש לאור הנרות יהיה זה לאור הַשְּׁמֶשׁ.
- יש להעמיד את הַשְּׁמֶשׁ במיקום גבוה או בריחוק קצת משאר נרות החנוכה.⁵
- ו. אין מדליקים את הַשְּׁמֶשׁ מנר החנוכה. אך העברת אש מנר מצווה אחד למשנהו (כגון ע"י פתילה ארוכה) לדעת השו"ע מותר רק בנר הראשון ולא בנרות ההידור ולדעת הרמ"א אסור.⁶
- ז. נרות חשמליים - דעת רוב הפוסקים שאין יוצאים ידי חובת המצווה בנורות חשמליות, בדיעבד כשאין לו נרות אחרים, ידליקם ללא ברכה.⁷
- ח. "הדלקה עושה מצוה ולא הנחה", פירוש הדבר, שבמקום בו מדליקים את נרות החנוכה, קוימה המצווה ואין להזיזם ממקומם.
- ט. "כבתה אין זקוק לה", לכן, אם הדליק את הנרות עם האמצעים המספיקים בכדי לדלוק למשך מחצית השעה שלאחר צאת הכוכבים, והנרות כבו בפתאומיות, יצא ידי חובת המצווה גם אם כבו מיד לאחר ההדלקה.⁸
- יש המחמירים להדליקם שוב אך ללא ברכה.
- י. נשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בחצי השעה הראשונה לאחר הדלקת הנרות,⁹ מנהג מניעת מלאכה זו נוגע למלאכות האסורות בחול המועד.¹⁰
- יא. שמן ופתילות של זמן המצווה וכן שאריות של נרות שנשארו בחנוכייה לאחר היום השמיני – אסורים בהנאה¹¹ ויש לשרפם בפני עצמם ולא כנר שבת וכדו'
- יב. מצוה על בעלי עסקים כדוגמת בעלי חנויות להדליק נרות חנוכה כשרים או לפחות חנוכייה חשמלית בכדי לפרסם הנס, ומכל מקום לא יברכו על הדלקה זו.

⁴ שו"ע סימן תרעו סעיפים א-ב.

⁵ שו"ע ורמ"א תרעג סעיף א, מ"ב ס"ק י"כ"א

⁶ שו"ע ורמ"א תרעד סעיף א, ילקוט יוסף מועדים עמוד רכב סעיף א, בספר מקראי קודש פרק ו סעיף יג-מתיר לאחר זמן המצווה(חצי שעה).

⁷ פניני הלכה זמנים פרק יב ח וראה שם בהערה 8

⁸ שו"ע ורמ"א תרעג ב ומשנ"ב ס"ק כ"ה-כ"ו

⁹ שולחן ערוך תרע סעיף א, מ"ב ס"ק ג-ה.

¹⁰ מקראי קודש חנוכה פרק א ס"ק ז בשם הגר"מ פיינשטיין והגר"מ אליהו.

¹¹ שו"ע תרעז סעיף ד, מ"ב ס"ק יח מביא כדעה שניה שניתן להתנות שהשמן שהוא מעבר לזמן השיעור לא ייאסר.

החייבים בהדלקה והמתארח אצל אחרים

- יג. מנהג הספרדים הוא שרק אחד מבני הבית הוא המדליק את נרות החנוכה, ואילו מנהג האשכנזים שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו¹².
- נשים חייבות במצווה כגברים ולמרות שזו מצוות עשה שהזמן גרמא, ובדרך כלל נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן, מכל מקום כיוון שגם הנשים היו שותפות בנס, אף הן חייבות במצווה¹³.
- נשים נשואות נהגו שלא להדליק נרות, מפני שהדלקת בעליהן נחשבת כהדלקה שלהן, שהרי 'אשתו כגופו'.
- נראה שטוב לעודד את הבנות שהגיעו לחינוך, להדליק נרות כי ההדלקה מקשרת אותן לתורה ולמצוות¹⁴.
- יד. אורח המתגורר אצל אחר, עליו לתת לבעל הבית סכום מועט (פרוטה, כ-9 אגורות נכון ל-י"ח חשוון תשפ"א) בכדי להשתתף עמו בנרות החנוכה¹⁵, אא"כ הוא נחשב אחד מבני הבית, לעניין זה גם חתן המתארח אצל חמיו או בן נשוי המתארח אצל אביו נחשבים כבני הבית¹⁶. אורח אשכנזי שיש לו נרות חנוכה עדיף שידליק בעצמו¹⁷.
- טו. היוצא מביתו עם משפחתו קודם פלג המנחה ומתכוון לחזור בהמשך הערב, אם יחזור לביתו עד השעה 21:00/22:00 ידליק בברכה בביתו לכשיחזור¹⁸, אם יחזור מאוחר יותר, ידליק בברכה בבית מארחיו והמחמיר ידליק שוב בביתו ללא ברכה, וי"א שההדלקה נקבעת רק ע"פ השינה במקום ולכן עליו בכל מקרה להדליק בביתו בברכה¹⁹.
- טז. הנמצא מחוץ לביתו, כגון הנמצא בצבא או מילואים יוצא ידי חובה בהדלקת אשתו. רווק יוצא ידי חובה בהדלקה של הוריו בביתו. למנהג האשכנזים חייל נשוי ידליק בעצמו, ויברך רק אם יודע שאשתו עדיין לא הדליקה נרות²⁰ וכאשר לא מדליקים בביתו - ידליק בברכה.
- יז. המנהג הנפוץ אצל האשכנזים שקטן שהגיע לחינוך ידליק בברכה²¹, המשנה ברורה²² הביא גם דעות אחרות, אשר אין לאפשר לקטן שאין לו בית משל עצמו להדליק בברכה, אך לדעת כולם, הן ספרדים והן אשכנזים, ילד לפני גיל מצוות שכבר הגיע לגיל חינוך יוכל להדליק נרות בברכה רק כאשר נמצא לבדו בדירה (כגון שהוריו נסעו)²³.

¹² שו"ע ורמ"א תרעא סעיף ב. משנ"ב ס"ק ט

¹³ פניני הלכה זמנים פרק יב א, ילקוט יוסף זמנים תרפג ט.

¹⁴ פניני הלכה זמנים פרק יב ד

¹⁵ שו"ע תרעז סעיף א

¹⁶ ילקוט יוסף מועדים עמוד רלג הלכה ד

¹⁷ משנ"ב ס"ק ג

¹⁸ מקראי קודש פרק ט הלכה כ והערה עט בשם הרב מרדכי אליהו והרב ישראל

¹⁹ חזון עובדיה (עמוד קנה), מהר"י כץ ועוד

²⁰ משנ"ב תרעז ס"ק טז, ילקוט יוסף מועדים עמוד רלב

²¹ שו"ע תרעז סעיף ב

²² שם, ס"ק יג

²³ עיין עוד מקראי קודש פרק ט סעיפים ו-ז ובהערות.

מקום הדלקת הנרות²⁴

יח. בגמרא²⁵ נאמר: "מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ", ונחלקו רש"י ותוספות בעניין זה. לדעת רש"י, ר"ן ועוד, מדליקים בפתח הבית, גם אם יש חצר לפני הבית, ואילו לפי התוספות, רשב"א ועוד מדליקים בפתח החצר. בשולחן ערוך²⁶ נפסק כתוספות, ולכן יש להדליק בכניסה לחצר. הרב אליעזר מלמד כתב בספרו²⁷ שאם פתח הבית נראה לרחוב ויותר אנשים יראו את החנוכייה כאשר תהיה מונחת בפתח הבית – עדיף להדליק נרות שם.

יט. מדליקים הנרות משמאל לפתח, כדי שיהיה מסובב במצוות: מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל²⁸.

כ. המדליקים בבית (ולא בחוץ), מהו מיקום ההדלקה? הרמ"א פוסק שהמנהג להניח בטפח הסמוך לפתח מבפנים, וכן הכריע הרב מרדכי אליהו. אולם המשנה ברורה כתב שעדיף להדליק בחלון הפונה לרשות הרבים²⁹, וכן הורו רוב האחרונים.

כא. אנשים הגרים בבתים משותפים: הרב אליהו שלזינגר הביא בספרו³⁰ מחלוקת האחרונים בעניין זה. לדעה אחת³¹ יש לחדר המדרגות דין חצר, ולדעה שניה³² – דין מבוי. לשיטה הראשונה יש להדליק בכניסה לחדר המדרגות, ואילו לשיטה השניה, מדליקים בתוך הבית.

כב. **בבניינים גבוהים**: יש מהפוסקים שסוברים שיש להדליק בחלון, מכיוון שאת עשרים האמה מודדים מקרקע הבית ולא מהרחוב, וכן יש פרסומי ניסא לדיירי הקומות הגבוהות בבתים ממול, ישנם גם הפוסקים שאין להדליק בחלון הואיל ואין בזה היכר לבני רשות הרבים ורצוי להדליק בפתח הבית לכיוון חדר המדרגות. הרב מלמד מביא שעדיף להדליק בחלון גם אם הוא מעל 20 אמה מהרחוב³³.

כג. מי שנמצא בפנימייה או בבית מלון: לדעת הרב שפירא זצ"ל, יש להדליק בפתח החדר (הפונה למסדרון). לדעות אחרות יש להדליק בחלון הפונה לרשות הרבים. (כמובן בתנאי שאין סכנה בטיחותית).

זמן ההדלקה

²⁴ מתוך סיכומיו של הרב גולן תשס"ח

²⁵ שבת כא:

²⁶ שו"ע תרעא סעיף ה

²⁷ פניני הלכה, זמנים, פרק יג ב וכן הערה 2

²⁸ שו"ע תרעא סעיף ז

²⁹ רמ"א תרעא סעיף ז, מ"ב ס"ק לח.

³⁰ נר איש וביתו' סימן ה הערה ו

³¹ הרב מבריסק

³² החזון איש

³³ פניני הלכה פרק יג ג ובהערה 6

כד. בעניין זמן הדלקת נרות החנוכה נחלקו הדעות. בגמרא נאמר: "מצוותה משתשקע החמה". לשיטת ה'טור' וכן נפסק ב'שולחן ערוך' שהכוונה לסוף השקיעה, היינו צאת הכוכבים. אולם לדעת ראשונים רבים, הכוונה לתחילת השקיעה ('היעלמות' השמש מעינינו), וכן הכריע הגר"א. הנוהגים כהגר"א מתפללים מנחה ואח"כ מדליקים, והנוהגים כשולחן ערוך מתפללים ערבית בצאת הכוכבים ומיד אח"כ מדליקים. בכדי שלא לאחר ההדלקה יותר מידי, רצוי להכין את הנרות והפתילות לפני התפילה³⁴. גם המתפללים ערבית מאוחר יותר, ידליקו בצאת הכוכבים (לפני ערבית).

כה. בשעת הצורך, כגון בערב שבת, או כשעליו לצאת מביתו קודם השקיעה לצורך חשוב, ניתן להדליק כבר מ'פלא המנחה'³⁵, במקרה זה יש להקפיד שהנרות יישארו דולקים עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים³⁶.

כו. בדיעבד זמן ההדלקה הינו כל הלילה עד עלות השחר, אך בהדלקה זו (לאחר 21:00/22:00) לא יברך מאחר שאין פרסום הנס³⁷.

הדלקה בבית הכנסת, מקומות כינוס ושמחות

כז. בנוסף להדלקת נרות החנוכה בבית, מדליקים בברכה גם בבית הכנסת, הדלקה זו היא לצורך פרסום הנס בלבד ואין יוצאים בה ידי חובה³⁸.

כח. הרב ריסקין פסק שבמנייני חצרות אין להדליק נרות (מאחר שזה לא נחשב כבית כנסת קבוע).

כט. המדליק את נרות החנוכה בבית הכנסת, לא יחזור על ברכת 'שהחיינו' בביתו, אא"כ מוציא אחרים בביתו ידי חובת המצווה (י"א שכך הדין גם לגבי ברכת 'על הניסים').

ל. ההדלקה בבית הכנסת נערכת בין מנחה לערבית³⁹ והמנהג הנפוץ הוא להדליק לפני 'עלינו לשבח' של תפילת מנחה. יש הנוהגים להדליק סמוך יותר לערבית⁴⁰.

לא. מיקום החנוכייה בבית הכנסת יהיה בצד דרום, כאשר הנרות מסודרים בין מזרח למערב, מנהג האשכנזים⁴¹ להדליק שם, כאשר המדליק עומד כשפניו לצפון ומדליק כל יום מהנר החדש, השמאלי יותר לכיוון ימין שלו, ומנהג הספרדים⁴² שהמדליק עומד ופניו לדרום ומדליק דרך ימין ממזרח למערב.

³⁴ שו"ע תרעב סעיף א ומ"ב ס"ק א

³⁵ שעה ורבע זמנית קודם השקיעה

³⁶ שו"ע תרעב סעיף א, משנ"ב ס"ק ב

³⁷ מקראי קודש פרק ט הלכה כ והערה מט בשם הרב מרדכי אליהו

³⁸ שו"ע ורמ"א תרעא סעיף ז

³⁹ רמ"א תרעא סעיף ז ומ"ב ס"ק מו, ילקוט יוסף מועדים עמוד ר

⁴⁰ שו"ת שב יעקב (הרב יעקב כ"ץ זצ"ל מפראג) חלק אורח חיים שאלה כ"ב

⁴¹ מ"ב תרעא ס"ק מג

⁴² כף החיים תרעא ס"ק סט

- לב. גם בתפילת שחרית נהוג להדליק את הנרות לפרסם את הנס, אך לא ברכה.
- לג. לכתחילה, בבית הכנסת יש להשאיר את הנרות דולקים לפחות למשך חצי שעה. יש המתירים לכבות את הנרות אם התנה כך מראש. ויש הנוהגים לשים נרות או מספיק שמן בכדי שידלקו רק עד לסוף זמן תפילת ערבית.
- לד. כשם שאסור להשתמש לצרכיו בנרות החנוכה בבית, כך אסור בבית הכנסת (יש האוסרים בבית הכנסת להשתמש לאור השמש, בשונה מאשר בבית).
- לה. לכתחילה יברך על הדלקת הנרות רק כשיישנם עשרה גדולים⁴³ ויש מתירים אם יודעים שיגיעו עשרה למרות שאין כעת.

תפילות וברכת המזון

- לו. בתפילת העמידה ובברכת המזון מוסיפים "על הניסים"⁴⁴, ואם שכח ונזכר לאחר שסיים הברכה – אינו חוזר. במקרה זה נהוג שבסוף ברכת המזון יוסיף: 'הרחמן הוא יעשה לנו ניסים' וכן בסוף תפילת העמידה לפני 'יהיו לרצון...'⁴⁵.
- לז. גומרים את ההלל בברכה⁴⁶ בכל שמונת ימי החנוכה. לגבי נשים; הרמב"ם⁴⁷ פסק שהן פטורות. (למרות שחייבות בהדלקת הנר מטעם "שאף הן היו באותו הנס"). על פי זה פוסק הרב עובדיה יוסף⁴⁸ שינשים מעדות המזרח פטורות מאמירת הלל, אע"פ שחייבות בנר חנוכה, ואם ירצו לקרוא ההלל בחנוכה לא תברכנה דספק ברכות להקל.
- נשים אשכנזיות רשאיות לומר הלל בברכה⁴⁹, כמו בכל מצוות עשה שהזמן גרמא.
- לח. בימי החנוכה אין אומרים: תחנון, 'למנצח', 'יהי רצון' שלאחר קריאת התורה, 'א-ל ארך אפים' ו'צדקתך' בשבת⁵⁰.
- לט. בימי חול בחנוכה לאחר 'הלל שלם' וחצי קדיש עולים לתורה שלושה קרואים, וקוראים בקורבנות הנשיאים של היום המתאים (שני, שלישי וכו' עד היום השביעי) בחנוכה המזבח. לכהן וללוי 'מחלקים' את קרבן הנשיא של אותו היום, ולישראל חוזרים על כל הקטע. אמנם הרמ"א⁵¹ כתב: "יש אומרים ישראל קורא ביום שלאחריו", אולם זהו מנהג חו"ל ולא נהוג בארץ.

⁴³ כף החיים תרעא ס"ק עב, ילקוט יוסף מועדים עמוד רג סעיף יז

⁴⁴ שו"ע תרפב סעיף א

⁴⁵ משנ"ב תרפב ס"ק ד, ילקוט יוסף, מועדים עמוד רלט סעיף ד וכן עמוד רמ סעיף ז

⁴⁶ גם לבני עדות ספרד

⁴⁷ הלכות חנוכה פ"ג ה"ו

⁴⁸ ילקוט יוסף מועדים עמוד רמב סעיף יב

⁴⁹ מקראי קודש פרק יב סעיף טו

⁵⁰ שו"ע ורמ"א תרפג ומ"ב ס"ק א

⁵¹ תרפד סעיף א

סעודות חנוכה

מ. לדעת מרן⁵² אין מצווה מיוחדת של סעודה בחנוכה, אולם הרמ"א הוסיף: "ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות". והוסיף הרמ"א: "ונוהגים לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה. י"א שיש לאכול גבינה וחלב...".
ב"ביאור הלכה" הובאה תשובת מהרש"ל "שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת תורה ואל תבטל מקביעותך...".
רצוי להרבות בסעודת שבת של חנוכה יותר משאר שבתות, וכן בראש חודש טבת⁵³.

שבת חנוכה

מא. לכתחילה, יש להתפלל מנחה ביום שישי לפני הדלקת הנרות⁵⁴.
מב. מדליקים נרות חנוכה כ-25 דקות לפני הדלקת נרות שבת, אך יש להדליק עם מספיק שמן או נרות גדולים שימשיכו לדלוק עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים.
מג. בתפילת שחרית-הלל, מוציאים 2 ספרי תורה, ברכת חודש טבת שיחול ביום רביעי, אין אומרים אב הרחמים.
מד. בתפילת מנחה אין אומרים צדקתך צדק.
מה. ערבית- בבית הכנסת מדליקים נר שלישי לפני הבדלה ובבית קודם הבדלה ואח"כ נרות חנוכה, יש לברך 'בורא מאורי האש' על נר הבדלה ולא על נרות החנוכה.

אבלות בחנוכה

א. ימי החנוכה לא מפסיקים את האבלות ונמנים למניין אבלות.
ב. אָבֵל יכול להדליק נרות בבית הכנסת, אך האשכנזים וחלק מהספרדים⁵⁵ החמירו שלא ידליק ביום הראשון משום שאין לאָבֵל לברך ברכת שהחינו, אך בביתו כן ידליק עם ברכת שהחינו⁵⁶.
ג. אָבֵל, על פי מנהגו, יוכל לגשת כשליח ציבור בתפילות מנחה וערבית בהם אין 'הללי'.
ד. לאשכנזים, ישנה מחלוקת לגבי אמירת הלל בבית האבל, אך בכל מקרה, האבל עצמו לא יאמר⁵⁷. אצל בני עדות ספרד יאמרו גם הקהל וגם האבל⁵⁸.

לוח זמנים לחנוכה תשפ"א (הדלקת נר ראשון)

על פי הלוח דינים ומנהגים, אופק ירושלים:

⁵² שו"ע ורמ"א תרע סעיף ב

⁵³ מתוך סיכומיו של הרב גולן תשס"ח

⁵⁴ מ"ב תרעט ס"ק ב, ילקוט יוסף עמוד ריב סעיף ז

⁵⁵ מ"ב תרעא ס"ק מד, ילקוט יוסף מועדים עמוד רה סעיף כב

⁵⁶ שם(ילקוט יוסף מועדים) הערה נא

⁵⁷ מ"ב תרפד ס"ק א

⁵⁸ מקראי קודש פרק יב סעיף טז

פּלג המנחה (הזמן המוקדם ביותר להדלקת הנרות, בעת הצורך) :

אשכנזים 15: 33 ספרדים 15: 49

שקיעת החמה (זמן הדלקת נרות חנוכה לשיטת הגר"א) : 16: 41

צאת הכוכבים (זמן ההדלקה לשיטות אחרות) : 17: 01

עשרה בטבת⁵⁹

"יש שם ימים שכל ישראל מתענין בהם מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר: והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם"⁶⁰

א. עשרה בטבת הוא אחד מארבעת הצומות, שמקורם בדברי הנביאים⁶¹ זכר לחורבן בית מקדשנו.

בעשרה בטבת החל המצור על ירושלים על ידי נבוכדנצר מלך בבל.

ב. על פי הסוגיה במסכת ראש השנה⁶², בתעניות הנ"ל, למעט תשעה באב "שהוכפלו בו צרות", אנו מבחינים בשלשה מצבים: "בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין". נחלקו הראשונים בהגדרת המושגים "שלום" ו"שמד", אולם לדעת רובם, מצבנו כיום הוא "אין שמד ואין שלום", ועל כן, עקרונית "רצו מתענין, רצו אין מתענין", אולם כתב ה'משנה ברורה': "כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, ואסור לפרוץ גדר", וכן נפסק בשולחן ערוך⁶³: "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר".

ג. מכיוון שחייב התענית בעשרה בטבת נובע מהסכמה מרצון העם - "בשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות, לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כתשעה באב"⁶⁴.

ד. אחד ההבדלים הוא משך התענית; בתשעה באב התענית היא מערב עד ערב, ואילו בעשרה בטבת התענית מתחילה בעלות השחר: 05: 02 (90 דקות לפני הזריחה) / 05: 31 (72 דק') ומסתיימת בצאת הכוכבים 17: 06.

מותר לאכול קודם עלות השחר רק אם התנה על כך לפני שהלך לישון.

לפי הרמ"א - שתיה מותרת גם ללא תנאי⁶⁵.

ה. הבדל נוסף הוא, בעניין האיסורים ביום התענית. בניגוד לתשעה באב האסור בחמשה דברים; אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל

⁵⁹ מבוסס על פי סיכומיו של הרב גולן, תשס"ח

⁶⁰ רמב"ם הל' תעניות פרק ה הלכה א

⁶¹ זכריה ח, יט

⁶² יח ע"ב

⁶³ סימן תקנ סעיף א ומשנ"ב ס"ק א

⁶⁴ משנ"ב שם, ס"ק ו

⁶⁵ שו"ע ורמ"א סימן תקסד

ותשמיש המיטה, עשרה בטבת אסור רק באכילה ושתיה. אמנם, הימשה ברורה⁶⁶ כתב: "ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בתשעה באב", וכן יש פוסקים האוסרים רחצה במים חמים, אולם מעיקר הדין הכל מותר.

ו. בעניין צחצוח שיניים ושטיפת הפה, כתב בשולחן ערוך: "מי שדרכו לרחוץ פיו בתענית ציבור, לא כשר למיעבד הכי"⁶⁷, והוסיף בעל "ערוך השולחן": "ויראה לי דזהו כשמכניס המים בעומק לפיו, ומעלה פיו למעלה ומתחלחל המים בגרונו. אבל כשנוטל המים לפיו והוא עומד שחוח וכוונתו רק לנקות השיניים, ואין חשש שיבלע בגרונו - מותר, לבד בט' באב ויום הכיפורים". הכרעת ה"משנה ברורה" היא: "ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים (ללא משחת שיניים - על פי "שערים מצוינים בהלכה") רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה".

ז. הבדל נוסף בין שלש התעניות לתשעה באב הוא בהגדרת הפטורים מן הצום. בעשרה בטבת פטור מהצום חולה שאין בו סכנה (היינו: אדם הסובל מחום או מכאבים המשפיעים על כל גופו למרות שלא נשקפת סכנה לחייו. אולם אדם הסובל מכאבים קלים שאינם משפיעים על תפקודו הכללי - אינו פטור מהצום). גם מעוברות ומניקות פטורות מן התענית, אלא שבעניין זה יש הבדל בין ספרדים לאשכנזים: לדעת המחבר⁶⁸, הן פטורות מלהתענות, אולם מדברי הרמ"א⁶⁹ משמע שהן פטורות אם הן "מצטערות הרבה". המנהג המקובל הוא שמעוברות ומניקות אינן מתענות.

ח. הרבנות הראשית קבעה את יום עשרה בטבת כ"יום הקדיש הכללי" - אמירת קדיש לעילוי נשמת הנספים בשואה שתאריך מותם אינו ידוע. כמו כן, נערכות תפילות אזכרה לעילוי נשמת הנספים.

כה אמר ה' צבא-ות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו⁷⁰.

⁶⁶ סימן תקנ ס"ק ו

⁶⁷ סימן תקסז, ג ומ"ב ס"ק יא

⁶⁸ סימן תקנד ה

⁶⁹ סימן תקנ ה

⁷⁰ זכריה ח, יט